

Obstakels voor hergebruik van kwalitatieve data

Harry van den Berg*

1. De onderbenutting van kwalitatieve onderzoeksdata

Interviews spelen zowel in kwantitatief als in kwalitatief onderzoek een belangrijke rol als methode van dataverzameling. Bij kwantitatief onderzoek gaat het meestal om sterk gestandaardiseerde vragenlijsten waarin gesloten vragen domineren. Kenmerkend voor de verschillende vormen van kwalitatief onderzoek zijn open interviews waarin de geïnterviewden alle ruimte krijgen om in hun eigen woorden hun verhaal te houden en antwoorden te formuleren. Om die ruimte te creëren zijn de vragenlijsten ook zelden volledig gestandaardiseerd. De interviewer kan zo nodig de vraagvolgorde en eventueel de vraagformuleringen aanpassen, en vervolgvragen inlassen om door te vragen op datgene wat de geïnterviewde vertelt.

Kwalitatieve interviews kunnen – mits de interviewkwaliteit van voldoende niveau is – onderzoeksdata opleveren die buitengewoon ‘rijk’ zijn aan informatie. Dat geldt zowel voor biografische interviews en diepte-interviews over bepaalde thema’s als voor informanteninterviews of expertinterviews. De voor kwalitatief onderzoek kenmerkende ‘rijkdom’ van verzamelde data leent zich daarom vrijwel altijd voor meerdere onderzoeksdoelen.

Maar vreemd genoeg zijn hergebruik en secundaire analyse van onderzoeksdata in de wereld van kwalitatief onderzoek een vrijwel onbekend fenomeen. Gebruikelijk is dat een kwalitatieve onderzoeker zelf zijn/haar eigen data verzamelt, analyseert ten behoeve van een specifiek onderzoeksdoel en na afloop van het onderzoek voorgoed opbergt. Dat is pure onderbenutting wanneer men zich realiseert dat veldwerkkosten van kwalitatief onderzoek in het algemeen aanzienlijk zijn. Waarom maakt niemand in de kwalitatieve onderzoekswereld zich hier druk om? Hoe komt het dat een onderzoekspraktijk waarin grootscheepse kapitaalvernietiging tot de ‘normale’ gang van zaken behoort, nauwelijks ter discussie gesteld wordt? Wat zijn precies de obstakels die hergebruik van kwalitatieve data om methodologische of andere redenen belemmeren? Die vragen vormen de aanleiding voor deze debatbijdrage. Voorafgaand aan de beantwoording daarvan zal ik eerst ingaan op mogelijkheden van hergebruik van kwalitatieve data.

2. Over het ‘nut’ van hergebruik van kwalitatieve data

Het beschikbaar stellen van kwalitatieve data voor andere onderzoekers is in meerdere opzichten profijtelijk. In de eerste plaats biedt hergebruik mogelijk-

* Harry van den Berg is methodoloog en als emeritus universitair hoofddocent verbonden aan de afdeling methoden en technieken van de Faculteit Sociale Wetenschappen aan de VU. E-mail: h.van.den.berg@fsw.vu.nl.

heden in een secundaire analyse de *conclusies van het oorspronkelijke onderzoek te toetsen en te verdiepen*. De ervaringen bij secundaire analyses van kwantitatieve data – waarmee al geruime tijd ervaring bestaat – zijn in dit opzicht buitengewoon positief. Kritische heranalyse van de data door andere onderzoekers stimuleert het methodologische debat en bevordert op termijn de onderzoekskwaliteit.

In de tweede plaats biedt hergebruik mogelijkheden om de data voor *andere onderzoeksdoelen* te benutten dan waarvoor ze oorspronkelijk verzameld werden. Die mogelijkheden worden nog sterk onderschat. Kwalitatieve data zijn per definitie informatierijke data omdat het veelal gaat om ‘naturally occurring speech’. Die informatierijkdom wordt vrijwel nooit uitgeput door het primaire onderzoeksdoel waarvoor de data werden verzameld. Mede vanwege de kosten van primaire dataverzameling zou het voor veel onderzoekers een uitkomst zijn als zij vrij zouden kunnen beschikken over reeds door anderen verzamelde data.

In de derde plaats kan hergebruik worden benut om *verschillende theoretische en/of methodische benaderingen met elkaar te combineren en te vergelijken*. Daartoe analyseren meerdere onderzoekers eenzelfde dataset, ieder vanuit een ander perspectief. Dat biedt de mogelijkheid om de waarde van verschillende benaderingen te vergelijken en na te gaan in hoeverre een combinatie van methoden vruchtbaar zou kunnen zijn voor de beantwoording van bepaalde onderzoeksvragen (zie onder andere Van den Berg, Wetherell & Houtkoop-Steenstra, 2003).

3. De vereiste infrastructuur voor hergebruik

Algemene beschikbaarstelling van kwalitatieve data voor andere onderzoekers zou bijdragen aan de verruiming van de onderzoeksmogelijkheden voor onderzoekers en studenten in onderzoekopleidingen. Maar dat vereist wel een infrastructuur voor het archiveren en toegankelijk maken van kwalitatieve data. Om die te realiseren zullen een paar lastige obstakels moeten worden overwonnen.

Het eerste obstakel betreft de *standaarden voor het archiveren van kwalitatieve data*. Welke informatie moet worden gearchiveerd om hergebruik optimaal mogelijk te maken? Voor open interviews is het niet voldoende dat audio-opnames en/of transcripties van interviews (met inbegrip van het interviewergedrag!) gearchiveerd worden. Er dient ook informatie over de interviewcontext, de onderzoekscontext en de achtergronden van de geïnterviewden te worden vastgelegd (zie uitgebreider: Van den Berg, 2008). Ten slotte kan het ook relevant zijn om informatie over de historisch-politieke en de sociaal-culturele context te bieden. Bij het ontwikkelen van een standaard voor archivering is het in elk geval noodzakelijk om te bepalen (1) welke contextinformatie minimaal beschikbaar moet zijn om het materiaal überhaupt bruikbaar te maken voor hergebruik en (2) op welke manier extra contextinformatie beschikbaar gemaakt kan worden voor maximale bruikbaarheid. Op beide punten bestaat in Nederland nog geen consensus, maar gelukkig kunnen we profiteren van ervaringen elders (met name in Engeland), waar al vanaf het begin van de jaren negentig een landelijk instituut

actief is op het terrein van archivering van kwalitatieve data ten behoeve van hergebruik (Corti, 2000).

Het tweede obstakel betreft de *omgang met privacy bij hergebruik van kwalitatieve data*. Bij kwalitatieve onderzoeksdata is het waarborgen van privacy lastiger dan bij kwantitatieve onderzoeksdata. Het gaat daarbij om verschillende aspecten van privacy: (1) het anonimiseren van persoonsgegevens van de geïnterviewde/informant, (2) het waarborgen van de vertrouwelijkheid van wat er verteld wordt en (3) de zorgvuldigheid met betrekking tot gevoelige informatie die reputaties van personen (derden) zou kunnen schaden. Niet alleen de verwachtingen en expliciete wensen van de geïnterviewden/informanten zijn hierbij van belang. Ook de onderzoeker die de data ter beschikking stelt, heeft een eigen verantwoordelijkheid, evenals de instelling die de archivering verzorgt en de secundaire onderzoeker die toegang krijgt tot de betreffende data. Een algemeen voor alle omstandigheden geldend protocol biedt geen voldoende oplossing. Een evenwichtige regeling vereist dat rekening wordt gehouden met de aard van de data en de situatie van de geïnterviewden. Ook wat betreft de omgang met privacy hoeven we niet bij punt nul te beginnen. Vooral ervaringen van instellingen die actief zijn op het terrein van *oral history* – zoals het Veteraneninstituut te Doorn – bieden bruikbare aanknopingspunten (Scagliola, 2010; Van den Berg e.a., 2010b).

Conclusie is dat er geen principiële barrières zijn voor het ontwikkelen van een infrastructuur voor het archiveren en toegankelijk maken van kwalitatieve onderzoeksdata. Wel zijn er praktische problemen die behalve inventiviteit ook een brede discussie vereisen om voldoende consensus te creëren over de standaarden voor archivering en de omgang met privacy. Belangrijk is dat DANS, die zich tot nog toe vooral richtte op het archiveren en toegankelijk maken van kwantitatieve onderzoeksdata, vorig jaar het initiatief nam om haar werkterrein uit te breiden naar kwalitatieve onderzoeksdata.

4. Onderzoekscultuur als belangrijkste obstakel

Het beschikbaar stellen van onderzoeksdata ten behoeve van hergebruik is alleen mogelijk als onderzoekers daaraan mee willen werken en overtuigd kunnen worden van het nut daarvan. Daar liggen dan ook de werkelijke hindernissen.

De onderzoekscultuur in kwalitatieve onderzoekstradities wordt gedomineerd door een – in vergelijking met andere onderzoekstradities – sterke mate van *individualisering*. De onderzoeker wordt geacht om zelf het veldwerk te verrichten en onderzoeksdata te verzamelen of – voor zover er ondersteuning is door anderen – daar een hoofdrol in te spelen. Primaire dataverzameling is dus impliciet of expliciet de ‘norm’ voor kwalitatief onderzoek en heeft daardoor het karakter gekregen van een vanzelfsprekendheid: ‘Zo hoor je kwalitatief onderzoek te doen.’ Het gebruik van door anderen verzamelde data wordt in het algemeen niet onderkend als een reële optie. Ook de bereidwilligheid om onderzoeksdata beschikbaar te stellen voor andere onderzoekers wordt niet gezien als een onderdeel van de onderzoeksethiek.

Om onderzoekers te overtuigen van het nut van hergebruik van kwalitatieve data is het uiteraard noodzakelijk om aandacht te schenken aan de belangrijkste bezwaren die daartegen worden aangevoerd. Niet alleen de wenselijkheid, maar ook de mogelijkheid van secundaire analyse van kwalitatieve data wordt betwist (zie meer uitvoerig: Van den Berg, 2008).

De *wenselijkheid van hergebruik* wordt betwist vanwege de beperkingen die secundaire analyse met zich meebrengt. Het onderzoeksmateriaal is immers niet toegesneden op de onderzoeksvraag van de potentiële hergebruiker. Het is dus een kwestie van doelmatigheid dat primaire dataverzameling de voorkeursroute is voor kwalitatief onderzoek. Er zit uiteraard een kern van waarheid in deze argumentatie. Voor lang niet alle onderzoeksdoelen is hergebruik van secundaire data mogelijk, omdat het onderzoeksdoel zeer specifieke eisen stelt aan de data of omdat relevante data simpelweg niet gearchiveerd en toegankelijk zijn. Maar de ervaringen tot nu toe laten zien dat hergebruik voor andere onderzoeksdoelen een reële mogelijkheid is die niet onderschat moet worden. Dat is in elk geval de conclusie van het door DANS geïnitieerde veteranenproject, waarbij meerdere onderzoekers ieder vanuit een eigen perspectief een selectie van de door het Veteraneninstituut georganiseerde biografische interviews onderzocht (Van den Berg e.a., 2010b).

Sommige auteurs betwijfelen niet alleen de wenselijkheid, maar ook en vooral de mogelijkheid van heranalyse van kwalitatieve data door anderen dan de primaire onderzoeker (onder andere Blommaert, 1997). Het argument is dat alleen de onderzoeker die zelf betrokken was bij de opzet van het primaire onderzoek en de dataverzameling in staat is om de betreffende data te interpreteren en te analyseren. Secundaire analyse door 'buitenstaanders' zou onherroepelijk leiden tot decontextualisering van de betreffende data en dus tot misinterpretaties. Alleen de primaire onderzoeker heeft voldoende kennis van zowel de onderzoekscontext als de concrete sociaal-culturele omstandigheden waarin de data verzameld werden om misinterpretaties te vermijden. Ook deze argumentatie bevat een kern van waarheid. Decontextualisering is een reëel risico bij hergebruik en secundaire analyse. Om die reden is het dan ook van groot belang dat relevante contextinformatie gearchiveerd wordt en beschikbaar kan worden gesteld ten behoeve van hergebruik en secundaire analyse. Maar de stelling dat de primaire onderzoeker een geprivilegieerde positie heeft als interpretator en analist van de door hem-/haarzelf verzamelde data, kan niet serieus worden genomen. Het zou elke vorm van empirische kritiek op de wijze waarop een onderzoeker zijn/haar eigen data interpreteert en analyseert onmogelijk maken. Of anders gezegd: een dergelijke argumentatie is niets ander dan een immuniseringsstrategie tegen kritiek op en kritisch debat over onderzoeksresultaten.

5. Conclusie

Archivering van kwalitatieve onderzoeksdata ten behoeve van hergebruik en secundaire analyse verdient meer aandacht dan tot op heden het geval is. Maar

voordat deze mogelijkheid ook een reële praktijk kan worden, moeten er nog wel een paar obstakels worden overwonnen.

Bij het opzetten van een infrastructuur voor archivering en het toegankelijk maken van kwalitatieve onderzoeksdata zullen er standaarden moeten worden ontwikkeld om te bepalen welke (context)informatie minimaal moet worden vastgelegd en op welke manier moet worden omgegaan met privacy, vertrouwelijke informatie en gevoelige informatie. Er zijn wel aanzetten daarvoor beschikbaar, maar het is van groot belang dat er voldoende consensus in de onderzoekswereld zelf ontwikkeld wordt over de criteria die daarvoor moeten gelden.

Het belangrijkste obstakel voor de beoogde ontwikkeling betreft het heersende conservatisme in verschillende tradities van kwalitatief onderzoek. Er is tot op heden nog niet veel animo onder kwalitatieve onderzoekers voor het beschikbaar stellen van onderzoeksdata ten behoeve van hergebruik. Het onderzoeksbeleid zou in dit opzicht een belangrijke rol kunnen spelen bij het stimuleren van een grotere toegankelijkheid van kwalitatieve data voor andere onderzoekers. Het zou bijvoorbeeld geen kwaad kunnen als NWO bij het toekennen van subsidies het beschikbaar stellen van de onderzoeksdata voor anderen verplicht zou stellen.

Literatuur

- Berg, H. van den (2008). Reanalyzing qualitative interviews from different angles: The risk of decontextualization and other problems of sharing qualitative data. *Historical Social Research*, 33(3), 179-192.
- Berg, H. van den, Wetherell, M. & Houtkoop-Steenstra, H. (2003). *Analyzing race talk: Multidisciplinary approaches to the interview*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berg, H. van den, Scagliola, S. & Wester, F. (2010a). *Wat veteranen vertellen; verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties*. Amsterdam: Pallas Publications AUP.
- Berg, H. van den, Boeije, H., Scagliola, S., Wester, F. & Woelders, S. (2010b). Over het ontsluiten en gebruiken van kwalitatieve onderzoeksdata. In H. van den Berg, S. Scagliola & F. Wester (red.), *Wat veteranen vertellen; verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (pp. 297-312). Amsterdam: Pallas Publications AUP.
- Blommaert, J. (1997). *Workshopping: Notes on professional vision in discourse analysis*. Wilrijk: Antwerp Papers in Linguistics 91.
- Corti, L. (2000). Progress and problems of preserving and providing access to qualitative data for social research – The international picture of an emerging culture [58 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research* [Online Journal], 1(3), Art. 2. Available at: www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-00/3-00-corti-e.htm.
- Scagliola, S. (2010). Het Interviewproject Nederlandse Veteranen: een initiatief van het Veteraneninstituut. In H. van den Berg, S. Scagliola & F. Wester (red.), *Wat veteranen vertellen; verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (pp. 29-58). Amsterdam: Pallas Publications AUP.